

Anmeldelser

Dansk historisk Bibliografi 1913–1942. Udgivet af Den danske historiske Forening ved HENRY BRUUN. I: Indledning, politisk Historie samt Stats- og Kulturforhold til og med Erhvervsliv. Nr. 1–11830. – II: Stats- og Kulturforhold fra Aandsliv og ud. Nr. 11831–20819. København, Rosenkilde og Bagger, 1966–67. XVI, 641; XI, 472 s. 50,65 kr. pr. bind.

Ingen der gennem den sidste halvanden menneskealder har arbejdet med dansk eller nordisk historie er kommet uden om at benytte vort bibliografiske standardværk, nr. 2 i Bruuns bibliografi: 'Erichsen, B. og Alfr. Krarup: Dansk historisk Bibliografi. Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Historie til Udgangen af 1912 (i Tilslutning til Bibliotheca Danica)', 1–3, der som i titlen angivet omfatter litteratur vedrørende Danmarks historie til og med 1912 med undtagelse af de selvstændigt trykte værker fra før 1831, som er optaget i Bibliotheca Danica. Førsteudgaven kom 1917–1927 og findes i antikvarboghandlerkatalogerne betegnet som den gode udgave, hvilket går på papirkvaliteten og ikke bør tilsløre den kendsgerning, at det fotografiske optryk fra 1929 er det bedste, da der heri er indføjet forskellige supplerende oplysninger. Bind 2 er øget med nye tilføjelser til bind 1 og til registrene, bind 3 med personalhistorien er øget i indledningen med 4 sider, hvor der oplyses om senere indtrufne dødsfald – dr. Bruun opgør indledningen til 'IV S.' (ligesom i førsteudgaven) i stedet for rigtigt 'VIII S.' – og i alle bindene er indføjet bogstavtegn ud for de ikke helt få steder i bibliografien, hvortil der er rettelser og tilføjelser at finde bagest i bind 2 og 3.

Året 1912 har længe været skellet i dansk historisk bibliografi. For årene 1913–1940 har der ganske vist i eller i forbindelse med Historisk Tidsskrift været trykt årlige fortegnelser over den historiske litteratur, og for årene 1941 til 1947 har der været udsendt årlige dupliserede bibliografier på kartotekskort, men det har unægtelig været både ubekvemt og særdeles tidsrøvende at arbejde med alle disse hæfter og kort, og da tilmed årsbibliografierne, navnlig de ældre årgange, ikke var så fuldstændige som ønskeligt var, har en samlet og fra grunden redigeret fortsættelse af Erichsen og Krarup (herefter citeret EK) været et stort savn. Til en begyndelse udgav Den danske historiske Forening ved nu-

værende overarkivar dr. phil. Henry Bruun i 1956 'Dansk historisk Bibliografi 1943-1947' (oprindelig tænkt efterfulgt af en række femårsbibliografier), og i 1966 forelå så omsider første bind af Dansk historisk Bibliografi 1913-1942. Når denne er afsluttet vil den i et samlet system omfatte ialt seks bind med henved 52.000 bibliografiske numre, sammen med bibliografien 1943-1947 (omfattende 9343 numre) et aldeles imponerende værk, efter Ehrencron-Müllers forfatterlexicon århundredets hidtil største danske bibliografiske arbejde udført af enkeltmand.

Ved sammenligning med EK.s ca. 36.000 numre kunne man umiddelbart føle sig fristet til at drage slutninger om en intensivering af forskningsaktiviteten i perioden 1913-1942, men til sådanne sammenligninger er de to bibliografier lidet egnede. Hvor meget man end vil betegne dr. Bruuns bibliografi som fortsættelsen af EK, må det ved benyttelsen holdes klart, at der er ikke uvæsentlige forskelle i anlæg og indhold. EK er blevet til efter en temmelig kraftig selektion ud fra et skøn om kvalitet, udgiverne har vraget »hvad vi efter Formen fandt for populært eller efter Indholdet for ubetydeligt« (bd. 3 s. II) og bevidst skåret ned på udvalget af gennemgåede tidsskrifter, mens dr. Bruun på sin side med fuldt overlæg er gået mere mekanisk til værks og har optaget forholdsvis mere litteratur, navnlig inden for kulturhistorien, også selv om den pågældende litteratur ikke kan siges at lægge noget til den historiske viden. Dr. Bruun har derved i praksis fundet en løsning på den meget vanskelige opgave det er at skulle vælge skønsomt på samtlige danske historikers vegne, men medtager som følge heraf litteratur som EK i henhold til den citerede formel ville have holdt ude.

EK.s fortrin består i relevans og håndterligt omfang, dens svaghed i utilstrækkeligt motiverede udeladelser, uheldige fordi historisk viden af en vis værdi dermed er nær ved at gå tabt. Af tidsskrifter er f.eks. 'Magazin for Kunstnere og Haandværkere' ikke gennemgået, og således 'Ursin, Georg Frederik: Reise i Provindserne foretagen i Sommeren 1833' udeladt, hvilket er beklageligt, både principielt og fordi skildringen rummer iagttagelser af tekniske og industrielle forhold, som man formodentlig vanskeligt finder beskrevet andetsteds. 'Tidsskrift for Havevæsen' er gennemgået, men f.eks. 'Fahle, Niels: Fra et Besøg hos Hr. Handegartner Løwe (T. f. Havevæsen XII, 1878. 153-62)' gået forbi, hvoraf følger det paradoksale, at redaktionen af Dansk Biografisk Leksikon (2. udg. XV s. 98) har valgt at medtage en person, som EK vistnok ud fra et væsentlighedskriterium ikke har fundet værdig til optagelse. Når man til sammenligning ser, at EK har optaget en nekrolog over haveinspektør Rudolph Rothe i samme tidsskriftsårgang og ligeledes f.eks. en nekrolog over gartner Frantz Vilhelm Wendt på mindre end en side i 'Ugeskr. f. Landmænd' får man indtryk af en vis vilkårlighed, men det bør ikke overses at denne til dels er villet, da EK bevidst har

indrømmet specielt nekrologerne en stor plads i forhold til anden litteratur. Går man rettelserne og tilføjelserne igennem, vil man opdage at tidsskriftlitteraturen i det hele må være gået temmelig løseligt igennem. Der er forbavsende mange tillæg af artikler fra selv hovedtidsskrifter, som man skulle have forventet udtømt ved første gennemgang, og der er utvivlsomt stadig uheldige lakuner. F.eks. er udgaven af den kendte Frederiksborgrektor Bendt Bendtsens studiedagbøger i 'Vor Ungdom', 1892, uden påviselig grund forbigået. Bjørn Kornerup har to gange biograferet ham, men ikke haft nogen rimelig mulighed for at kunne trække på udgaven, fordi han med fuld ret måtte gå ud fra, at EK ville have taget en sådan udgave med. Sammenligner man endvidere EK med de løbende litteraturfortegnelser for årene 1875-1912 i Historisk Tidsskrift 4. R. V-8. R. V, vil det snart ses, at disse med fordel kan benyttes af den der ønsker at gå tættere ind på litteraturen end EK har valgt at gøre det. Det gælder først og fremmest den udenlandske litteratur, hvis indhold af endog beskedne danica ofte er noteret, særlig fyldigt for årene 1875-95 hvor den står særskilt fortegnet, men det karakteriserer dog også disse fortræffelige løbende oversigter, at f.eks. de hos EK efterlyste dagbogsoptegnelser af Bendt Bendtsen faktisk kan findes her (6. R. IV, 451). EK er stort set en udmærket bibliografi, men ikke gennemgåelig og iøvrigt en bibliografi med de mangler der er forbundet med en skønmæssig selektion.

Anderledes med dr. Bruuns bibliografi, hvis rammer som allerede antydet er betydeligt udvidet i forhold til EK. Udvidelsen har flere fronter. For det første optager Bruun forefundne fejlverspringelser i EK, altså også i et beskedent omfang litteratur fra før 1913 (f.eks. 221, 1328, 3039, 15609). For det andet er de geografiske rammer udvidet til at omfatte tropekolonierne og Grønland, hvorom afsnit vil være at finde i det kommende bind 3. For det tredje er den øget sagligt med et stort afsnit om 'Arkæologi' (omfattende ca. 800 numre), for det fjerde går den længere med hensyn til opløsning af samleværker (f.eks. anføres de enkelte afsnit af 1347 'Schultz Danmarkshistorie' hver på deres plads i systematikken), og for det femte er selektionen som nævnt særdeles omfattende, ja man har vist lov til at sige, at dr. Bruun med nogle enkelte nævnte udeladelser - principielt af fagforeningsblade og ugeblade af underholdende karakter, i nogen grad af samtidig politisk polemik - har tilstræbt noget nær fuldstændighed inden for de geografisk og sagligt afstukne grænser. Der må dog tages et lille forbehold her, for dr. Bruun oplyser i indledningen ikke nærmere om de almindelige principper for selektionen, et savn når de vitterligt afviger fra de for EK anvendte, men orienterer man sig blot løseligt i bibliografien, mærkes at den litteraturmæssigt går både dybt og bredt. Ikke alene anføres bøger, småtryk og i et vist omfang særtryk, men også dupliserede og

maskinskrevne afhandlinger er taget med (f.eks. 1522, 3262, 9773, 12005) samt talrige utrykte tyske disputater (f.eks. 1482, 2083, 3390, 3576, 9845, 15640). Desuden er indholdet af et utal af festskrifter, jubilæumsskrifter, foreningsskrifter, artikel- og essaysamlinger analyseret foruden uendelige rækker af periodica. Tidsskrifter, årsmeddelelser, foreningsblade, almanakker, julehæfter osv., så at sige alt er tappet for litteratur, fra 'The American Historical Review' til 'Fjerkræavls- og Binærings-Tidende', 'Den unge Gartner', 'Militærlægen', 'Maskinhandleren', 'Fiskerens Lommebog', 'Kulturvets Nyheder' og 'Jul ved Mariagerfjord'. Man kan hos Bruun efter behag indstille skalaen på 15760 'Lærdommens højtidsklange' eller 13785 'Bragesangernes Færden og Festligheder i længst forsvundne Dage'. Den prosaisk indstillede vil kunne føle en stille glæde over nøgternheden i 7759 'Nogle Bemærkninger om Kirsebær dyrkning og Fugleplagen' eller evt. ærgre sig over 5063 'Muldvarpens Fremtrængen i Skodborg og Vandfuld Herreder'. Den sentimentale kan knuse en tåre over 6519 'Da den sidste Vaabenbroder gik bort' eller stemmes til vemod over 6283 'Gardehusarernes gamle Hjem i Kjøbenhavn'. Har man almeninteresser kan man jo adspredde sig med 19961 'Frederiksen, Svend: Om Vejr og Vind' (Danmark, ill. Almanak, XXVII, 1922, tr. 1921. 47-49, *illustreret*) – men højere materier kan sandelig også dyrkes, f.eks. ved studium af 43 'Historien som Livsmagt', 5100 'Den danske Gemytlighed som etisk Værdi' eller 12679 'Englenes Oprindelse'. I tilgift finder man appetitvækkere som 5533 'Dør det jydskes Bondesprog?', 14874 'Hvad fik Per Degn, og var han tilfreds?', 19555 'Hvem var An Dyndbo?' og 20435 'Et Dueslag i Helsingør 1663', sidstnævnte yderst spændende placeret i afsnittet for 'Moral og Humanitet'. Sådant også 18906 'Lidt fra de fordums Tider' (meget lidt: 'Sund Sans XVIII, 1931. 9-10'); der er kort sagt noget for enhver, selv for persillekræmmere, se 7858.

Af den rent ud forbløffende emnerigdom og af bibliografiens omfang turde fremgå, at ikke megen dansk historisk litteratur kan være gået forbi. En ubetydelig anke er, at det er overset at 2395 også foreligger i dansk oversættelse, en lige så tilfældig men noget vægtigere indvending, at der ikke ved 3616 'Høgsbro, Sofus: Brevveksling og Dagbøger', 1-2, eller under tidshistorien omkring 1894 gøres opmærksom på at 'Sofus Høgsbros Dagbog 1894. Ved Hans Lund' (savnet ved den samlede udgivelse 1924-25, men senere fundet) er trykt i 'Dansk Udsyn, VI, 1926. 64-82'. Absolut uheldigt er, at 'Dansk Tidsskrift Index' 1915 ff ikke er kommet med på linie med 11992-93 'Dansk Bogfortegnelse' og 12004 'Danske blandede Tidsskrifter 1855-1912'; det må skyldes en forglemmelse. Derimod er det vistnok en bevidst udeladelse, når festskrifter rettet til personer ikke anføres som bøger, med mindre særlige omstændigheder foreligger. Det fremgår af bibliografien 1943-47, hvori

man nok finder de enkelte festskriftafhandlinger, men ikke helheder som f.eks. 'Smaastudier tilegnet Christian Axel Jensen', 'Festskrift til Erik Arup' og 'Til Knud Fabricius' fortegnet. Det kan vel forsvares, men da festskrifter som bekendt kan være forsynet med portræt og hyldestadresse (således 'Til Knud Fabricius') og iøvrigt ofte indeholder clevarbejder, vil anmelderen stemme for at de alle uden smålig skelnen tages med under festskriftmodtagernes biografi. Det må endnu kunne nås med f.eks. festskrifterne til Edv. Holm, Steenstrup, Erslev og Aage Friis.

Til forskel fra EK foreligger med Bruun en registrering af dansk historieskrivning i alle dens afskygninger i et givet tidsrum. Men mere endnu. Ligesom de gamle årsbibliografier har Bruun optaget en del udenlandsk litteratur, både kildeserier og behandlinger, af interesse for Danmarks historie. Meget illustrerende anføres i årsbibliografierne for 1884 og fremefter 'Historical Manuscripts Commission. Calendar of the Manuscripts of the marquis of Salisbury', I ff (Historisk Tidsskrift 5. R. VI, 200 osv.). Værket er ikke medtaget i EK, men dukker atter op hos Bruun (2421: vols. XIII-XVIII). Det beror selvfølgelig på et skøn, hvor langt man skal gå. Dr. Bruun er i nogle tilfælde gået ret langt ved f.eks. at medtage 2466 'Wedgwood, C. V.: The thirty years war' og 3239 'Chronik der Stadt Ratzeburg' (heri s. 59, 66-67, 81 omtale af nogle danske kongebesøg), og det vil være ufrugtbart at gå i rette hermed. Vigtige standardpublikationer som 2403 'Calendar of state papers, foreign series' vil den interesserede vel ganske vist før eller siden finde frem til ad anden vej, men det kan have sin betydning, at de findes på et tidligt stadium af undersøgelsen, og værker som f.eks. de preussiske, østrigske og franske aktpublikationer vedrørende udenrigspolitikken i 1860'erne og 70'erne lader sig jo under alle omstændigheder dårligt undvære i en dansk historisk bibliografi. Hvad den mindre kendte eller måske mindre betydelige litteratur angår, er der en ikke ringe risiko for at den vil forblive uudnyttet, hvor den burde udnyttes, hvis ikke den anføres i bibliografisk sammenhæng, f.eks. 3250 om 'Henry Wheaton, 1785-1848. [Heri S. 79-134: Chargé d'affaires in Denmark. 1827-35]' eller 10288 'Seeleute, die 1802-1847 auf See verstorben sind' (heriblandt adskillige danskfødte søfolk). Reversen er den ujævnhed der uvægerligt kommer til at præge bibliografiens udvalg af udenlandsk litteratur, fordi det er vanskeligt at vælge konsekvent og fordi ingen nok så kyndig bibliograf har mulighed for at beherske den eller i påkommende tilfælde vide hvilke titler der er relevante. Men hellere denne uundgåelige ujævnhed og så chancen for at relevant litteratur, som enhver anden end dr. Bruun nemt ville kunne overse, spilles i hænderne på den rette. Man tager gerne til efterretning, at Bruun også på dette punkt giver mere end forgængerer.

For at kunne vurdere bibliografien som arbejdsredskab må variatio-

nerne i udvalget imidlertid bedømmes. Skævheder af mere generel art kan vist ikke påpeges, med mindre man hertil vil regne sådanne som skyldes varierende repræsentation af bibliografiske kilder. Der er f.eks. næppe tvivl om, at alle vedkommende trykte og utrykte tyske disputatser er kommet med, mens man vistnok ikke finder nogen utrykte amerikanske optaget. Grunden er formentlig den, at dr. Bruun har hjulpet sig med 'Fritz Meyen: Die nordeuropäischen Länder im Spiegel der deutschen Universitätsschriften 1885-1957. Eine Bibliographie (Bonner Beiträge zur Bibliotheks- und Bücherkunde IV), Bonn 1958, tr. 1959', hvorimod 'Warren F. Kuehl: Dissertations completed in history departments of United States and Canadian universities 1873-1960, [Lexington] 1965', har foreligget tilgængelig for sent til at de fire-fem disputatser, der her kan være tale om, har kunnet finde optagelse. Det giver en lille skævhed, men betyder selvsagt ikke stort. Dr. Bruun har i det hele garderet sig så vidt muligt ved at støtte sig til Det kgl. Biblioteks samlinger af danica, ved ihærdigt at følge sporene fra anmeldelser i tidskrifter og ved gennemgang af udenlandske bibliografier. Stiles der mod dækningsgraden 'Ratzeburg' vil der med tiden kunne gøres en del tillæg - dr. Bruun anmoder om at få oplysninger om evt. mangler sendt til adr. Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, København K - men anmelderen har kun fundet et beskedent antal. Da de imidlertid kan tænkes at røbe lidt om karakteren af den litteratur, som bibliografiens mere fordringsfulde benyttede må lede videre efter andetsteds, skal supplementslisten, særdeles usystematisk tilvejebragt, meddeles her:

'Nelson, Axel: Peder Swarts gensvar 1558. Ett bidrag till kännedomen om 1500-talets svenska politiska litteratur (Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621-1921 (= Acta bibliothecae r. universitatis Upsalensis I), Upps. 1921. 139-66). [Polemik mod Den danske Rimkrønike i 1555-udg.]' savnes placeret o. 1257 (jfr. EK I 380-81), og 'The Warrender papers. Ed. by Annie I. Cameron and Robert S. Rait. I. Edinburgh 1931. XI, 296 S. II. Edinburgh 1932. XI, 465 S., Reg. (Publications of the Scottish History Society, Third series. XVIII-XIX) [Heri en del diplomatiske aktstykker vedrørende forholdet mellem Skotland og Danmark 1543-1598]' kunne stå o. 2351. - I 2481 er medtaget litteratur om Charles Morgans expedition til Tyskland, omtrent samme sted burde vel være anført 'Bengtsson, Frans G.: Robert Monro (Samme Forf.s Litteratörer och militärer, Sth. 1929. 185-214)'. - O. 2780 kunne være anført 'Historical Manuscripts Commission. Report on the manuscripts of his Grace the Duke of Portland IX. London 1923. X, 434 S., Reg. [S. 167-288: 'Letters from Copenhagen' dvs. breve fra engelske udsendinge i København 1704-14]'. - 'Sprinchorn, Carl K. S.: John Norcross. Svensk kapare, europeisk äventyrare, dansk statsfånge. Sth. 1920. 152 S., 1 Tvl.' hører hjemme o. 2890 (jfr. bibliografien 1943-47

520-21), og 'Gustav III:s och Lovisa Ulrikas brevväxling. Utg. av Henrik Schück. I-II. Sth. 1919. XVIII, 306, 564 S. [Heri bl.a. I S. 218-41 Breve vedrørende Prins Gustavs Besøg i Danmark 1770]' kunne stå o. 2948. - 'The bombardment of Copenhagen 1807. Journal of surgeon Charles Chambers of H.M. Fireship Prometheus (Publications of the Navy Records Society LXIII (= The Naval Miscellany III), London 1923. 365-466)' mangler o. 3040. - 'Paget, Lady Walburga: Embassies of other days and further recollections. I-II. London 1923. VII, 584 S., 16 Tvl., Reg. [I S. 135-203 om forhold i Danmark 1860-66, bl.a. om Prinsesse Alexandra og Prins Georg; jfr. samme Forf.s Scenes and memories, London 1912 (optr. 1913). S. 80-124]' kunne være placeret o. 3620, mens 'Macdonell, Lady [Anne]: Reminiscences of diplomatic life. London 1913. XI, 292 S., 16 Ill., Reg. [S. 199-222: 'Copenhagen 1888-92']' savnes o. 4144. - 'Dekker, F.: Voortrekkers van Oud Nederland. I. Haag 1938. III, 404 S., 176 Ill., Reg. [S. 144-90: 'De Nederlanders in Denemarken en Noorwegen']' kunne være anført o. 5164. - 'Lammert, Friedrich: Briefe der Königin Dorothea von Dänemark an die Grafen von Schwarzburg 1560-1571. Vom Salzwerk zu Kolding (Mitteilungen des Vereins für deutsche Geschichts- und Altertumskunde in Sondershausen VI, 1931. 3-7†)' mangler o. 8157 (evt. med henvisning fra o. 2358). - 'Schück, Henrik: Från Linnés tid. Petter Forsskål. Sth. 1923. 491 S.' skildrer Niebuhrs expedition og skulle altså stå side om side med 12720 Carl Christensens bog om Forsskål. - 'Fiskaa, Haakon: Skrevne og trykte nyhetsblad. Katalog over blad fra og om Norge, dessuten over trykte blad fra andre land i universitetsbiblioteket i Oslo. Oslo 1934. 150 S., Reg.' fortegner også nyhedsblade om danske forhold, bl.a. flere som ikke forekommer i Bibliotheca Danica, men findes ikke under 'Pressehistorie' (13329 ff) eller evt. 'Bibliografi' (11981 ff).

I valg af ordningsprincipper har dr. Bruun været konservativ, for så vidt som han i hovedsagen har fulgt den i EK anvendte systematik. Dette system har det klare fortrin at være udformet med henblik på danske forhold, det er afpasset efter dansk historieskrivnings krav og udarbejdet i en vis overensstemmelse med Bibliotheca Danica-traditionen, men det har rigtignok også sine svagheder og indbyder mange steder til modernisering. Almindelig bibliografi er gemt ned under 'Litterærhistorie' - i bibliografien 1943-47 endog uden særskilt overskrift - i stedet for efter international praksis at være placeret forrest i forbindelse med historisk bibliografi (misvisende i EK og Bruun blot kaldt 'Bibliografi') og tilsvarende er 'Biblioteker' og 'Museer' sat ned under 'Videnskabelige Institutioner', milevidt fra 'Arkivvæsen' der i hvert fald af nogle opfattes som beslægtet med disse. Almindelig Danmarkshistorie skal fortsat søges

under den uklart formulerede overskrift 'Danmarks Historie i Alm. eller større Tidsrum 1014-1830' i underafsnittet 'Bearbejdelser efter o. 1600', og dette afsnit rummer stadig et vel broget indhold, mens 'Sæder, Skikke, Leve- og Tænkesæt', i Troels-Lunds fædreland en omfangsrig gruppe, ikke altid heldigt krydser andre hovedgrupper, smlgn. f. eks. II s. 1 'Aandslivet' med noget så lumsk som II s. 421 'Almuens Aandskultur' og I s. 317 'Retsvæsen' med II s. 406 'Retstilstanden' (med en helt vidunderlig selvfølgelighed sidestillet gruppen for 'Sygdommene og deres Bekæmpelse' under fællesoverskriften 'Farerne for Liv og Ejendom og Foranstaltningerne derimod'!). Omvendt lader visse emner sig vanskeligt indpasse i det bestående system. Fortegnelser over fremmede landes gesandter i Danmark må man give sig tid til at finde under (dansk) 'Centralstyrelse' og en foreteelse som danskes rejser i udlandet er af svar nød blevet fordelt på diverse grupper, 15934 'Danske Palæstinafarere i det 16. og 17. Aarhundrede' f.eks. under 'Danske Studerende ved fremmede Universiteter', hvad der er for snæver en placering, 12533 'Danskes rejser i Sverige' under 'Litteraturhistorie. Enkelte Emner', i det givne tilfælde vel ikke uforvarsomt, men dog en nødløsning.

Men bortset fra en ændring af den topografiske gruppering (se indl. til bibliografien 1943-47), en del flere undergrupper og nogle påkrævede hovedgruppeudvidelser (f.eks. i det kommende bind 3 et afsnit om 'Danske i Udlandet' dvs. danske udvandrere) har dr. Bruun altså taget det standpunkt ikke at reformere. Uanset de indvendinger der kan fremføres herimod må det nok trods alt i princippet anerkendes som et rigtigt valg. Den praktiske betydning af, at benytteren nu stort set kan nøjes med at indrette sig på eet system, gå fra EK til Bruun eller fra Bruun til EK uden at skulle omstille sig, opvejer i al fald på kortere sigt de fordele der kunne være opnået ved forandringer af grundstrukturen. Men en vis præcisering og evt. udvidelser af overskrifter og et gennemført system af krydshenvisninger mellem beslægtede grupper og hvor der er eklatante afvigelser fra andre gængse bibliografiske systemer er blandt de ønsker man med rimelighed kan rette til den fremtidige fortsætter af EK.s og Bruuns bibliografier.

Som ved al bibliografibenyttelse er nogen forberedelse nødvendig, hvis man vil have udbytte af Bruun. Det tilrådes, at man før benyttelsen giver sig tid til at tage bestik af systemet, ikke alene ved gennem indholdsfortegnelsen at skaffe sig kendskab til dets forgreninger, men også ved at erhverve sig en fornemmelse af de mere eller mindre åbenlyse love det er underkastet. Man kommer f.eks. ikke uden om at orientere sig i, hvad der sagligt hører under de store kronologiske afsnit 'Kilder til og Bearbejdelser af Danmarks Historie før 1014', '. . . 1014-1830', og 'Danmarks Historie 1831-1942', nemlig politiske og krigsmæssige begivenheder (herunder i et vist omfang lokale begivenheder, f.eks. 2596 'Alsiske

Minder om Svensker- og Polaktiden'), litteratur om enkelte konger og dronninger (herunder litteratur om disse før tronbestigelsen, portrætter, intime skildringer m.v.), statsmænd, helte og statsforbrydere skildret i deres sammenhæng med begivenhederne (således i bibliografien 1943-47 535 'Greverne Struensees og Brandts Dom og Henrettelse', men under biografi 8982 litteratur om sammes højst private skeletter), desuden samtidige politiske indlæg og vurderinger, kildepublikationer af alm. politisk eller krigshistorisk interesse, rejser gennem landet, udenlandsk litteratur som berører Danmarks ydre og indre historie (herunder udenlandske diplomatmemoirer), samt enkelte særlige forhold og spørgsmål som naturligt hører hjemme her, f.eks. 3063 ff 'Spaniolerne' (afsnittet ikke anført i indholdsfortegnelsen) og 4427 ff 'Genforeningen'.

For de afsnits vedkommende, hvor underafsnit ikke er markeret ved overskrifter, må man gøre sig ulejligheden med at finde ud af, hvilke kriterier de implicit er disponeret efter. Det være sig *saglige* (rækkefølgen fra det almene til det specielle og/eller alfabetisk efter særemne, bibliografier altid før tekster og behandlinger), *historisk-kronologiske* (som i afsnittet om 'Forbrydelser' og i de nysnævnte afsnit med perioder af Danmarkshistorien, hvori f.eks. litteratur om begivenheder gennem flere år er placeret under første begivenhedsår - Sofus Høgsbros brevveksling og dagbøger 1858-1901 således under 1858 - mens iøvrigt afsnittene med de enkelte kongers regeringsperioder indrammes af litteraturen om kongen og dronningen, efter ceremoniellet henholdsvis forrest og til sidst), *kronologiske efter trykår* (således f.eks. litteratur af samme forfatter om samme emne), *alfabetiske efter forfatter* (således i afsnittet med enkelte biografier når flere har skrevet om samme person), *topografiske* (oftest rækkefølgen: landet som helhed - København - Sjælland med omliggende øer og Samsø - Bornholm - Lolland og Falster - Fyn - Jylland - tidligere danske provinser - kolonier - evt. udlandet; men alfabetisk efter lokaliteter f.eks. 8499 ff 'Enkelte Steders Haandværk, Industri og Lav i Alm.') - eller kombinationer heraf. Er disse og andre lignende sorteringsprocesser erkendt, kan man med nogenlunde sikkerhed finde det relevante sted inden for et afsnit i EK og Bruun eller f.eks. sikre sig, at et veldefineret emne ikke er behandlet tidligere i litteraturen.

Dertil kommer imidlertid problemet med at erkende hvad man kunne kalde de hemmelige frimurerregler, hvorefter en bibliografhjerne tildeler eet sted i systemet forrang frem for et andet. En bog eller artikel hører langtfra altid entydigt hjemme et bestemt sted og kun dér; bibliografen må ofte træffe et valg mellem forskellige muligheder og derfor lave sin egen rangforordning. Når f.eks. i EK II 2037 'To Breve fra Luxdorph angaaende Holbergs Køb af Tersløsegaard' står placeret under topografi: Tersløsegaard, ikke under biografi: Luxdorph eller Holberg (heller ikke med henvisninger herfra) og når f.eks. i bibliografien 1943-

47 4472 'Barndomsminder fra Orø. Af Christian Poulsens Erindringer' findes under topografi: Orø, ikke under biografi: Christian Poulsen, og 4637 'Jomfruen, der slog sine Forældre, og andre af Paludan-Müllers Barndomsminder fra Kerteminde' tilsvarende står under: Kerteminde, ikke: Paludan-Müller, kan heraf udledes en umiskendelig tendens til at foretrække topografisk frem for biografisk placering, et forhold det selvfølgelig er nyttigt at gøre sig bekendt med.

Videre må man f. eks. vide, at topografi i EK.s og Bruuns forstand omfatter dels lokaliteterne i forholdsvis bred almindelighed, herunder disses alm. økonomiske og samfundsmæssige tilstande, dels lokaliteters lokaliteter som bygninger m.v., dels groft sagt sådanne emner som knytter sig hertil uden at falde ind under bibliografiens enkelte saggrupper. Indgår topografi forbindelse med et sagforhold, anføres litteraturen som regel under dette, f. eks. under 'Enkelte Steders Landbrug og Landboforhold', 'Enkelte Steders Handelsforhold', 'Kroer', 'Enkelte Stifters Kirkehistorie', og 'Stedsagn'. Eller konkret: bibliografien 1943-47 3536 'Hirschholm. Hofliv i Sommeren 1771' er placeret under 'Hofliv' ikke under Hørsholms topografi, 3964 'En Mordsag fra Dall' står under 'Retstilstanden' ikke under topografi: Dall. En ny gruppe er, hvad dr. Bruun med Hans Jensen kalder 'Politisk Lokalhistorie' dvs. valgkredsens historie, ligeledes en saggruppe som trækker litteratur fra topografien; i EK skal dette emne søges under tidshistorien. Men ikke alle saggrupper har en fortrinsstilling. Sønderjylland er en stat i staten, som trækker næsten alt vedrørende til, og visse saggrupper som f. eks. 'Folketal; Ind- og Udvandring' er nok tillagt prioritet over topografif afsnittet, men dette udelukker ikke ganske, at litteratur om enkelte lokaliteters befolkningsforhold kan findes i det topografiske afsnit. Og så må den befolkningshistorisk interesserede benytte tillige have fært af, at brugbar litteratur også kan findes f. eks. under 'Kirkehistorie': 'Sekter og fremmede Trossamfund' og under 'Sæder, Skikke, Leve- og Tænkesæt': 'Vandrefolk', og yderligere kunne gætte at f. eks. en større litteratur om tysk indvandring til Jylland står fortegnet under 'Hede- og Klitbeplantning i Almindelighed og gennem Tiderne' (o. 8050-70). Man mærk sig hvad dr. Bruun siger i indledningen: »Uden et vist Maal af Selvtænkning og Fantasi kan fuldt Udbytte af Bibliografien ikke forventes.«

Det er for meget sagt, at man i denne udtalelse kunne ombytte »vist« og »fuldt«, men sandt er, at det kræver et anseligt mål ikke alene af omtanke og fantasi, men også af ihærdighed og viden at udtømme bibliografien for et emne i dets forskellige aspekter. Det hænger i nogen grad sammen med, at EK-systemet er så tæt forgrenet, naturligvis også med de store vanskeligheder der nødvendigvis er forbundet med at organisere en kæmpemasse på ca. 52.000 litteraturenheder, ca. 45 % mere

end hvad der omfattedes af EK, noget nær grænsen for hvad en retrospektiv bibliografi som den foreliggende kan bære. En måde at hjælpe benytteren på er at indarbejde et rigeligt antal krydshenvisninger. Det har gennem årene utvivlsomt været til adskillig gene, at krydshenvisningerne i EK er meget få – i nogle tilfælde anføres litteraturen dog i stedet to gange, henholdsvis i I–II og III – så det kan ikke andet end vække tilfredshed, at dr. Bruun har været mere gavmild hermed. Ganske vist ikke så gavmild som man kunne ønske, for »skulde ved Hjælp af disse al Litteratur om hver enkelt Emne være sammenført«, fremsføres det, »vilde Værkets i Forvejen rigelige Omfang være blevet øget med (skønmæssigt) 25–33 %/«. Der er derfor bevidst udvist tilbageholdenhed. »De givne Henvisninger er principielt »for Viderekomne««. Dr. Bruun giver kun henvisninger, hvor tankeforbindelser ikke ligger lige for, hvor den systematiske afgrænsning fører til vilkårligheder, og hvor det under hensyntagen til kvaliteten er skønnet hensigtsmæssigt, f. eks. fra en saggruppe til lokalhistorisk litteratur af usædvanlig betydning for emnet. Det er indlysende, at disse kriterier er ret subjektive, dog ligeledes at dr. Bruun er kompetent til at administrere dem. Værre er, at den sparsommelighed, som – måske af økonomisk nødvendighed – er blevet følgen, skaber usikkerhed om hvornår man selv bør tage initiativ til at gå videre og hvornår det er overflødigt. F. eks. kan det beklages, at ovennævnte Chr. Poulsens erindringer fra Orø og Paludan-Müllers fra Kerteminde i bibliografien 1943–47 ikke har fået henvisninger i biografiasnittet (eller fundet optagelse i forfatterregisteret) og 'En Mordsag fra Dall' ikke i topografiasnittet. I samme bibliografis afsnit om 'Apotekervæsen' fortregnes i 3933 litteratur om apoteker Ørstedes virksomhed, i 3934 om apoteker Stolpes, artikler skrevet af samme forfatter og publiceret i samme tidsskrift. Der er i biografiasnittet sat henvisning fra Ørsted, men man leder forgæves efter en fra Stolpe. Det er synd for Stolpe. Selvom Søren Christian Ørsted jo uimodsigeligt har kvalificeret sig ved at være de to berømte brødres far, kan en så ulige behandling næppe kaldes hensigtsmæssig. Hvornår kan man føle sig sikker på at manglende henvisning betyder, at der ikke findes anden litteratur om emnet (personen, stedet)? Der er mange eksempler på at dr. Bruun har foretaget en fin afvejning af mulighederne for placering i den ene eller anden sammenhæng, men en entydig henvisningspraksis efter tommelfingeren kunne udmærket være gået i spand hermed.

Tilsvarende bliver der i bibliografien 1913–42 henvist fra 2163 til 20081 (Sagn om Erik af Pommern), hvorfor den der vil høre sagn om Frederik VI nemt stedes i den ulykkelige situation at tro, at sådanne ikke er publiceret, da der mangler henvisning fra o. 3230 til 20029 (henvisning dog anbragt efter 20087). Vil man orientere sig i Saxo-studiet, finder man et selvstændigt afsnit med nogle udvalgte henvis-

ninger til andre steder i bibliografien, men i overensstemmelse med de valgte retningslinier f.eks. ikke til Curt Weibulls banebrydende disputats, der er placeret som 1984 under perioden '1074-1157', heller ikke til en specialitet som 19785 'Saxo som folkelæsning 1650', anbragt under 'Almuens Aandskultur'. Ønsker man at finde oversigter over utrykt kildemateriale, må man ligeledes vide at sno sig. Det er i sin orden, at fortegnelser over håndskrifter og breve m.v. i arkiver skal findes eet sted, i biblioteker et andet. Men man skal vide, at der er fortegnet litteratur af sidstnævnte type både under 'Bibliografi' og 'Biblioteker', så at f.eks. 26 'Biskop Christen Worms Manuscriptsamling' skal findes under 'Bibliografi', 12888 'Stephanus Johannis Stephanii Manuskriptsamling' under 'Private Biblioteker', uden at der nogen af stederne gives oplysning om at beslægtede studier kan findes andetsteds. Og der ydes ingen hjælp, så at man kan supplere litteraturen om 'Udenlandske Arkiver' 199-210 med f.eks. 1409 'Arkivstudier i Rusland', der dog må siges at have betydning i denne forbindelse, ligesom der hverken under 'Bibliografi', 'Biblioteker', 'Institutions- og Privatarkiver' eller 'Udenlandske Arkiver' henvises til 'Andre videnskabelige Institutioner', hvor kommissionsregistreringerne af kilder til dansk historie i udlandet (13213-16) og af de i dansk privateje bevarede kilder (13217-20) står anført. Skal man finde frem til disse kilder, er forhåndsviden om kommissionernes eksistens nok så vigtig en forudsætning som omtanke og fantasi.

Kompromisløsningen mellem de ganske få og de mange henvisninger giver Bruun et plus mere end EK, men løser ikke virkelig orienteringsproblemet. Uden at der her skal tages stilling til spørgsmålet, om hvor »viderekommen« en benytter bør være, forekommer det, at der ligger en selvmodsigelse i på den ene side ved et bredt litteraturudvalg at imødekomme et publikum med interesse for populær og lettilgængelig litteratur og på den anden side teknisk-systematisk at ville forbeholde denne en kreds af principielt viderekomne. Og selv sådanne lykkevæsner er det jo ikke altid beskåret at vide, om der andre steder end i hovedafsnittet for et emne skulle findes litteratur af mindre betydning, men dog af betydning for deres studiefelt. Benytterne bør dog have mulighed for at finde direkte frem til lokaliteter og personer som Dall, Paludan-Müller, Stolpe og Saxo og spredt placerede emner som rejser (udenlandsrejser), arkiver (arkivregistreringer) osv. Når dr. Bruuns store værk nærmer sig afslutningen, må problemet løses ved udarbejdelsen af et emne- og stikordsregister. Udnyttelseseffekten vil derigennem kunne øges væsentligt og alle kategorier af benyttede som bibliografien henviser sig til, både »viderekomne« og »ikke viderekomne«, blive sparet for et tidsrøvende arbejde med at skulle gennemgå hundredevis af sider for at samle spredt litteratur op.

For en ordens skyld gøres opmærksom på, at et så værdifuldt hjælpemiddel som 14433 'Bibliographie zur deutschen Geschichte im Zeitalter der Glaubensspaltung 1517-1585' er fejlplaceret under 'Kirkehistorie'. Det dækker periodens almindelige historie og foruden det anførte afsnit om Schleswig-Holstein findes i I afsnit om f.eks. Tycho Brahe, Bugenhagen og Niels Hemmingsen, i II om f.eks. Johann Rantzau, Ditmarschen, Flensburg, Husum og Schleswig, i III f.eks. om Bistum Schleswig og i IV om Dänemark og Nordischer Krieg; det er anmeldt af Kn. Fabricius i 'Hist. T. 10. R. IV, 1938. 511-13'.

Nogle mindre vanskeligheder af teknisk art frembyder forkortelserne. De er ikke alle éntydige - betyder f.eks. i 3240 'Veröffentlich.' Veröffentlichung eller Veröffentlichungen? og i 8062 'Geschichtsbl.' Geschichtsblatt eller Geschichtsblätter? - og man savner en fuldstændig liste over dem. Ellers er bibliografien i teknisk henseende meget fint gennemarbejdet med oplysninger om sidetal, illustrationer, portrætter, tavler og registre, ved nytryk af bøger fra før 1831 med henvisninger til Bibliotheca Danica (f.eks. 6950, 18912), med oplysninger om enkelte værker opr. er udgivet i hæfter, er afsluttede eller evt. fortsat efter 1942 (f.eks. er 19434 ajourført til 1966), og med noter om anmeldelser i både danske og udenlandske tidsskrifter, undertiden i betydeligt tal (f.eks. 2934). Alt dette er bedre og langt mere gennemført end i EK, interesserede vil f.eks. ved sammenligning mellem den skødesløse registrering af EK I 451 'Danmarks Riges Historie' og Bruuns grundige beskrivelse af 1340 'Det danske Folks Historie' kunne se, hvor meget mere omhyggeligt der her er gået til værks. Ikke mindre fortjenstfulde er de indfældede oplysninger i skarpe parenteser, der motiverer optagelse i bibliografien eller anbringelse det pågældende sted i systematikken, præciserer indholdet af uigennemskuelige eller ligefrem bedrageriske titler (f.eks. 20300 'Folkeminder om Skovens Træer og Skovens Dyr [Anmodning om Materiale]') eller som simpelthen giver en nyttig oplysning, f.eks. ved en anmeldelse af 12006: '[med mange tilføjelser]'. Nyttig er anvendelsen af levende kolumnetitel der for visse afsnit, f.eks. 'Partihistorie', erstatter sekundære overskrifter, og priseligt at forfatterne til den personalhistoriske litteratur til sin tid vil blive optaget i forfatterregistret, hvad de ikke er i EK.

Dr. Bruun undlader beskedent at omtale sin bibliografis mange fortrin frem for forgængeren, Dansk historisk Bibliografi 1913-42 er efter det udkomne at dømme en klar forbedring af dansk historisk bibliografisk tradition. At denne yderligere kan og bør smidiggøres anfægter ikke faktum, at dr. Bruun til manges nytte har ydet en overordentlig arbejdsmæssig og intellektuel præstation, også et arbejde der hævder sig efter international målestok.

HARALD ILSØE